

1166. Prästgården, Torstuna sn.

Litteratur: B 647, L 772. J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 185; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 597 [omtrycket 1904, s. 467]; J. A. Berggren (resp. S. L. Ljungdahl), Paroeciæ Thorstunensis antiquarie, topographice et historice adumbrandæ specimen (Upsaliæ 1831), s. 7 not d; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 81; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; UFT h. 3 (1873), s. 75; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 430; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA).

Avbildning: Osignerat träsnitt i Peringskiölds Monumenta, i B 647 och i Grau a. a.

Fig. 544. U 1166. Prästgården, Torstuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 647).

U 1166 är sedan länge försvunnen och har tydligen tidigt slagits sönder. Av stenen är endast ett fragment känt. Enligt en bläckanteckning på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* fanns detta fragment i »Torstuna Prästegård» (B 647: »Prästegården»; L 772: »Prestegården»). Grau: »Uti Präste-gården finnes en Runsten, hwilken dock är oläslig». *Paroeciæ Thorstunensis*: ... »fragmentum ... lapidis, in habitaculo Pastoris Thorst. inventum, commemorat quod vero multos jam ante annos, nescio quo modo, est amissum». I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Enköping» nämnes, att »i Prestgårdsbyggnaden är en [runsten] inbyggd». UFT (1873): »Ett fragment, inbyggt i prestgårdsbyggnaden. Endast några få slingor och enstaka runor finnas kvar.» Vid runinskriftsinventeringen år 1943 söktes fragmentet förgäves.

Att döma av B 647, som är den enda bevarade avbildningen av U 1166, har fragmentet redan på 1600-talet varit svårt skadat. Ristningen har av tecknaren icke kunnat redas, men det är likväl tydligt, att U 1166 har varit ristad i typisk uppländsk runstensstil. På avbild-

ningen ser man ett ormhuvud, några slingor samt följande runor: *hu ... lnu ... uk ... k ... krft ...*. Dessa tydligen osäkra runföljder ge givetvis ingen möjlighet till rekonstruktion av inskriften.

1167. Ekeby, Torstuna sn.

Pl. 145.

Litteratur: B 645, L 773, D 1:275. J. Bureus, Fa 6 s. 125 n:r 73 a (Cohl), Fa 5 n:r 389, Fa 1 s. 84; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 172; Ransakningarna 1667–84; J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 186; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 598 f. [omtrycket 1904, s. 467 f.]; J. A. Berggren (resp. S. L. Ljungdahl), Paroeciæ Thorstunensis antiquarie, topographice et historice adumbrandæ specimen (Upsaliæ 1831), s. 7; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1:2 (1849), s. 81; D. Hummel, Några ord till upplysning om bladet »Skattmansö» (1865), s. 59; UFT h. 3 (1873), s. 75; R. Dybeck, Runa (fol.) 1876, s. 38; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 430; Lars Ersson i Klasbo, Fornminnen inom Wästmanland (ATA); G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 292; S. Bugge och E. Brate, Runverser (ATS 10), s. 143 f.; K. A. Karlinder, Anteckningar rörande fornminnen inom delar av Simtuna och Torstuna härader (1924, ATA); S. B. F. Jansson, Runinskriftsinventering i Uppland 1943 (ATA); E. Hjärne, Rod och runor (1947), s. 78.

Äldre avbildningar: J. Rhezelius, teckning (i Fa 10:1); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, B 645 och Grau a. a.); Dybeck, D 1:275.

Runstenen står rest vid Ekeby, 5 m. SV om landsvägen Källinge–Ytterkvarn, 75 m. Ö om mangårdsbyggnaden på Ekeby n:r 1. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skattmansö».

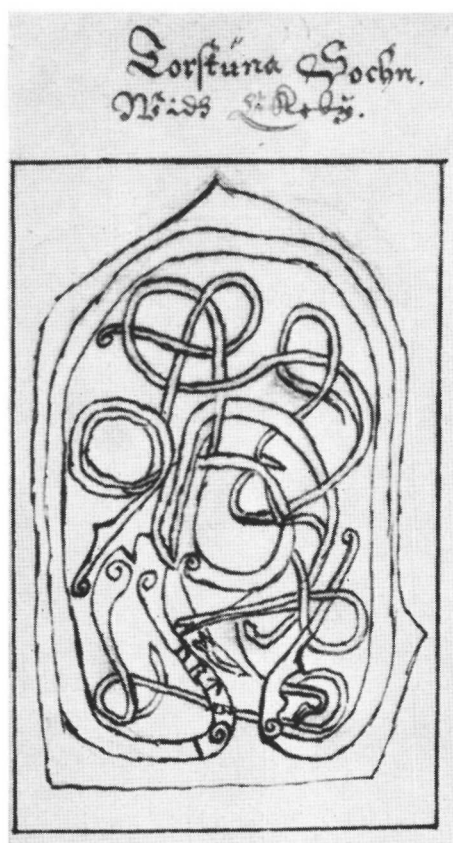

Fig. 545. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
Efter teckning av Rhezelius i Fa 10:1.

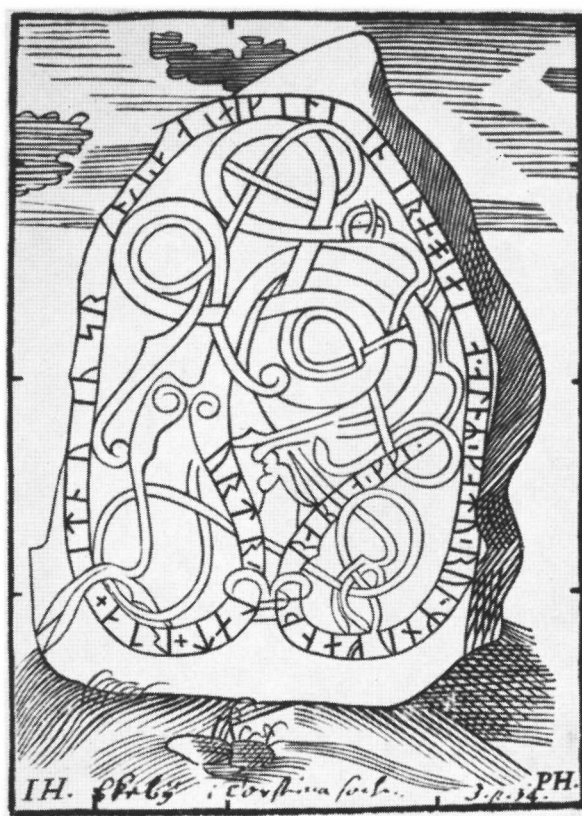

Fig. 546. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 645).

Enligt Caspar Cohl (i F a 6) fanns stenen »Wedh Ekeby i Torgztuna¹ S.» (F a 5: »Tors Tuna Ekeby».) Rhezelius (i F a 10:1): »Torstuna Sochn. Widh Ekeby». — I *Ransakningarna* 1667–84 finnes en förteckning över fornlämningar »uthi Wäsby lähn», daterad »Sahla d: 12 May A:o [1]682» och underskriven av länsmanen Aron Bergström. Där omnämnes U 1167 på följande sätt: »Een Rundsteen medh Rijtningar står wedh Ekeby byn». — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ekeby i Torstuna sochn» (B 645 och L 773: »Ekeby»). — Grau: »Wid Ekeby är en Runsten».² *Paroeciæ Thorstunensis*: »Unus tantum intra limites nostræ apud Vicum *Ekeby* statutus est Lapis Runicus». — *UFT* (1873): »Ekeby ... Stenen finnes qvar och är upprest». — I *Sveriges runurkunder* skriver Dybeck: »Runstenen, nu mycket kantstött, står i gårdet nära byn». I *Runa* fol. meddelar han: »Ekebystenen ... i Torstunas socken, varande på gårdet och nära byn, skymdes till en stor del af sin ristade sida af en stor gråsten, hvilken jag lät skilja från honom». K. A. Karlinder antecknar år 1924: »*Ekeby*. Söder om byn: gravhögar. Vid byn: en bekant runsten, rest, säkert stöttad. Norr om byn, öster om vägen, flere gravkullar; en fullständigt utgrävd.»

¹ g i Torgztuna har senare strukits.

² Grau lämnar bl.a. följande upplysningar om trakten: »Annars står en ofantelig stor sten här i Thorstuna byns gårde, icke långt ifrån Kungs-husby, hwilken också kallas Kongs-sten: Denne har mistadt mycket af sit fordna stora anseende, förmedelst et rämnande och fall, som för några år sedan af honom skedde ... Här talas också mycket om, at de kunnat segla i fordna tider här ifrån socknen igenom den stora ån, som löper ut åt Alsta sjön i Nysättra sockn här intil, och så vidare til Öresund samt i Mälaren: denne segel-led är nu ej längre brukbar, än allenast med båtar ifrån Mälaren up til Öresund. De wisa här, at den stora ången, som sträcker sig omkring denna ån här i socknen, hwarest samme segel-led gådt fram, kallas deraf ännu i dag Thorstuna Sundet: Af detta wil ock följa, at de äfwen kunnat komma härifrån up åt Österunda och i Skattmansö sjön wid Wittinge Kyrka med båtar och fartyg hela ån up åt igenom ...

Vid runinskriftsinventeringen år 1943 hade stenen sjunkit och stod olämpligt lågt i förhållande till vägbanan; den var då delvis täckt av småsten och jord och skymdes av två telefonstolpar och en mjölkpall. Genom Riksantikvarieämbetets försorg flyttades stenen över på landsvägens västra sida och restes på hållbar grund med ristningsytan åt ÖNÖ.

Ljusgrå granit. Höjd 1,77 m., bredd (mitt på stenen) 1,15 m. Ristningsytan är knottrig; linjerna äro ofta grunda och otydliga.

Inskrift:

- urtr · let · rta × ... - ... - ... - u - ... - k - lf - ... r - ... - - tnr fa - u · runm · hufen · pm ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 rapa · kan ·
 55

... let retta ... runum ... þæim raða kann.

»... lät resa ... runor ... för den som kan tyda.»

Till läsningen: Före 2 u finnas svaga spår av en linje, som sannolikt utgöra rester av en hst. I 2 u finnes en fördjupning, som möjligen är huggen; i ristningsytan förekomma emellertid talrika naturliga fördjupningar av samma slag, varför runan ej bör uppfattas som stungen. 4 t har, i likhet med inskriftens övriga t-runor, ovanligt långa bst. 7 e är stunget med ett kort tvärstreck. 11 a har lång, ensidig bst. Sk efter 11 a består av ett kryss. Därefter är stenens vänstra kant bortslagen, varigenom inskriften här har gått förlorad. Nu finnas endast spår av nedre delarna av ett tiotal hst. R. 16 torde man, på grund av stavarnas placering, kunna uppfatta som u. R. 20 har möjligen varit k, 21 i och 22 l. I 23 f är övre bst skadad. R. 24 kan ha varit o med dubbelsidiga, åt vänster nedåtriktade bst. Därefter kan ingen runa läsas före 25 r. Sedan synas nedre delarna av sex hst. 33 t är jämförelsevis säkert. 34 n och 35 n ha förlorat övre hälften. 36 f är något osäkert. R. 37 har möjligen varit a. Av r. 38 återstår endast ett kort stycke av hst nedtill. 39 u har förlorat övre delen. Runföljden 40–57 runm · hufen · pm · rapa · kan · är säker. — Cohl (F a 6): ... urt ... b - i ... ra - a · kan. — Rhezelius har endast tecknat ornamentiken samt fyra runor i inskriftens början: urtbl. I F a 5 är inskriften överkorsad med bläck: urt bli ra a · kan. — Hadorph och Helgonius: urtr · lat + rta + itn u iu sr - n - - a à - aik ili - n iraoiai a · alnr · katu · runmnufanpm raba · kki ·. — Dybeck: urtr · lat · rta × ... a ... ala : a ... r ... · ru - m hyfanpm rapa · kan ·. I *Runa* fol. (1876) anmärker Dybeck: »Bautils och Klingspors (1)B|P| och åtskilligt annat i inskriften är oriktigt».

Av de här återgivna läsningarna framgår det klart, att inskriften är utomordentligt svårläst. På 1600-talet var stenen icke så svårt skadad i vänstra kanten som den är nu, men även då var det tydligen omöjligt att åstadkomma ett sammanhang i texten. Grau återger läsningen i *Bautil* på följande sätt: »UTR LAT RTA IT NUJUSR AIK ILIN IN IRAOIAIA ALAR GATUN RUI MNAFAN TH M RA BAGGI.» Något tolkningsförsök gör han icke; runföljderna torde ha förefallit honom alltför egendomliga. Liljegren återger i *Runurkunder* (1833) samma källa (B 645) på ett avvikande sätt: »Jurtr × lat × rita stin uftir S.. - ... alar × katu. run a bakki.» — Carl Säve följer i *UFT* (1873) Liljegren och föreslår följande tolkning: »(?H)jort lät rita sten efter S ... - ... (?).» Av helt annan karaktär än den försiktige Säves översättning äro de tolkningar av U 1167, som åstadkommas av G. Stephens och S. Bugge. Det är icke förvånande, att en inskrift av denna i många avseenden osäkra beskaffenhet lockade dessa båda fantasirika runforskare, men det är troligt eller åtminstone tänkbart, att de skulle ha avstått från sina djärva rekonstruktioner och tolkningar, om de hade varit i tillfälle att själva granska stenen.

Stephens skriver i *ONRM* 3 (1884): »No. 645 in Bautil, the stone still perfect. In Dybeck's Sv. Runurkunder ..., where it is again given, we see that it is terribly broken and most of the inscription has perisht. What is left usually confirms Bautil, but corrects it in some places. Putting the two together the text is, apparently all in verse:

URTR LAT RTA
 ITN UIKS.
 RUN-RIF KAF AIKILI,
 IN IRNBIN IA ALLR.
 KATU RUN-M HÚ FAN
 Ð M RAÐA KAN.

Efter konstruktionen av denna runsvenska strof fortsätter Stephens: »We are here struck by the many contractions, RTA = RITA, ITN = ITIN, RUN-M = RUN-MADP, Ð = ÐAIM, M = MANNI, and by the rare $\sharp$ for B, while the RUN-RIF KAF is partly in Helsing-runes. Hence the last 2 *riming* lines, announcing a difficulty to the rune-reader. IRNBIN is a variant of or equal to IRNBIARN, ARNBIARN, &c., and IA is equal to IAK, IUK, &c. ALLR is followed by RUNA or RUNAR understood. I therefore translate:

URD LET WRITE
 this-TINE (grave-pillar) of-UIG.
 The-RUNE-RIB GAVE AIGILI (EGIL),
 IN (but) IRNBIN HEWED ALL-the-runes.
 This-GUESSING (riddle) the-RUNE-MAN HÚ FOUND
 for-THat Man-who REDE-it CAN.

I do not remember to have seen the word RIF, ac. s. n., (= RIB, slab) elsewhere, as applied to a grave-stone. GATU, ac. s. f., *riddle*, is a not less costly word. The forms to *give* a rune-block, and to REDE, unlock, think out, explain, its more obscure staves, occur elsewhere. — Should all this be more or less correct, this is another example of TINE for grave-pillar.»

Bugges rekonstruktion och tolkning avvika från Stephens' i allt, utom i djärvhet. Han kombinerar Hadorphs och Dybecks läsningar och åstadkommer så följande inskrift:

»urtr / lat × rta × itn u iu sr in / iṛa ṭ i i aik : a : la : an iraoiai a · alīṛ · katu · runmhūfanþm raþa · kan.»

Inskriften översattes: »Ort lod reise Sten efter Assur, som ene eiede al Eika og hvem Alle stedse enstemmig priste, en Sten, hvis Runer for den, som kan tolke dem, vise sig at være dygtig udførte.»

Bugge lämnar en utförlig förklaring till hur han har kommit fram till denna läsning och tolkning:

»urtr D[ybeck]. B[autil]. Derefter har D. en Prik, B. en kort Streg, som skraaner nedad mod venstre. $\uparrow\uparrow \times$ $\uparrow\uparrow \times$ D. B., d.e. **lat rta**. $\uparrow\uparrow$ B.; derefter tomt Rum omtrent til én smal Rune. Derefter følger i B. $\uparrow$. Saa Rum til en bred Rune; $\uparrow$; Rum til en smal Rune; $\uparrow\uparrow$. Derefter Rum omtrent til to Runer. Saa en ret Stav, der skraaner ned mod venstre; jeg har forstaaet den som $\dot{i}$. $\uparrow$. Derefter Stav, som fra Basis gaar skraat op mod høire, men kun naar Halvdelen af Runernes fulde Høide; det kunde efter Formen være Rökstentypens **ṛ**, men jeg forstaaer det som Interpunctionstegn. Saa **i**. Derefter Stav, som fra Basis gaar ret op og knapt naar de andre Runers halve Høide. Jeg forstaaer Tegnet som Rökstentypens **ṛ**, da Indskriften indeholder en Blanding af forskjellige Skriftnuancer. Derefter $\uparrow$ d.e. Rökstentypens **a**. Derefter Rum til en smal Rune. Saa $\uparrow$, som kan være **a**, men som jeg forstaaer som **t** med Kvisten noget nedenfor Stavens Top. Derefter en ret Stav, der ikke naar fuldt saa høit op som de andre Runer; efter min formodning **i**. Derefter **aik**. Mellem **itn** og **aik** læser Steph. **uiks run-rif kaf** (idet han tildels antager Helsingruner); denne Læsning er tildels vilkaarlig. Af Runerne mellem **rta** × og **aik** kan saa godt som intet sees hos D.; kun er sidste Rune tegnet som en Stav af Runernes fulde Høide, der skraaner

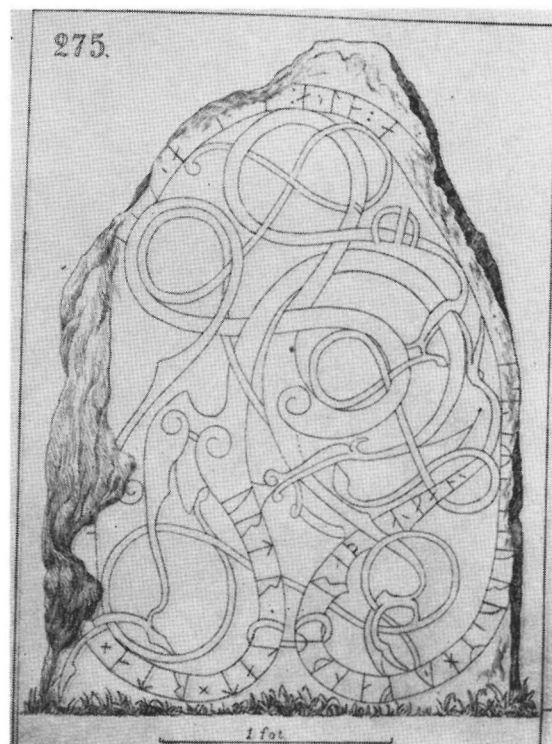

Fig. 547. U 1167. Ekeby, Torstuna sn.
 Efter D I: 275.

ned mod venstre. For **aik** har D. 'a** (foran **a** Interpunctionstegn): 𐌱𐌰𐌿: D.; 𐌱 B. Saa har D. 𐌱, hvorefter et langt Stykke af Indskriften er udslettet; 𐌱 B. med tomt Rum foran og efter omtrent til en Rune. Derefter 𐌱𐌰𐌿𐌰𐌿𐌰 (tomt Rum til en Rune) 𐌱𐌰𐌿𐌰𐌿𐌰 𐌱. Herefter sees hos D. kun 𐌱 og 𐌱. **runm** B.; **rūm** D. (af **n** sees kun det nederste af den rette Stav, og ved **m** mangler det øverste af Staven).

hūfanþm rapa kan D.; **nufanþm raba kki** B. feilagtig.»

Efter denna redogörelse för hur han läser inskriften på avbildningarna, övergår Bugge till tolkningen av runorna: »Skrivemaaden er paa mange Steder forkortet derved, att Vokaler er udeladte. Hele Indskriften er sikkert versificeret.

urtr er mulig et Mandsnavn, der svarer til Kvindenavnet **arta** ... Dette er Fuglenavnet **arta** (anas queredula), oldisl. **arta**, nyisl. ogsaa **ört**. Hvis denne Forklaring er rigtig, maa **urtr** have været udtalt **Qrtr** og som Appellativ have betydet 'årtbonde' (se Rietz 842). Fuglenavne har i Norden været meget yndede som Personnavne. L[iljegren] og U[pplands] F[ornminnesförenings tidskrift] læse **iurtr** (d.e. **Hiertr**), men baade D. og B. har **urtr**. Det Ord, som danner Allitteration hermed, synes at være **usr**, **Qssur**, se i det følgende ...

itn er forkortet skrevet for **istin** 'Sten' ...

Derefter formoder L. **uftir S...**; jeg snarere: 𐌱𐌰𐌿𐌰𐌿𐌰 d.e. **oft Qssur**.

Efter **usr** læser jeg [a]in i ir ati aik : a la d.e. **æinn eR átti Æika alla**. **a** foran **la** maa tages to Gange. Der er Interpunction baade foran og efter dette **a** hos D. hvilket synes at antyde, at det hörer til to Ord. **æinn eR átti** poetisk Ordstilling for **eR æinn átti**, jfr f. Ex. Sigurð. 5: *vamm þat er væri. Æika* er den Eiendom, hvorefter det nuværende *Ekeby* (hvor Stenen er) har Navn. Ordet er her uböiet, som norsk *Gula, Odda, Aga*, og brugt som Hunkjønnsord. — I det følgende forstaar jeg **an** (eller **in**) **iraoiai** som **an** (eller **in**) **ir aoini**. 𐌱 er for 𐌱, og **ao** betegner her, som andensteds, det samme som **o** alene. Jeg forstaar det som: *en er æinni á allir gátu* 'og hvem Alle stedse omtalte med enstemmig Lov og Pris'. **æinni** er elliptisk; vi maa dertil fra *gátu* underforstaa et *getu* i Betydning 'Omtale'. ... **a** (foran **alia**) = *é*, altid. **æinni á** poetisk Ordstilling for *á æinni*. Eller oprindelig **þa?** — **runm** er *rúnum*. **hūfan** er Acc. sg. m. af et Adjectiv og det hörer sammen med Ordet for 'Sten' i det foregaaende, fra hvilket det er adskilt ved mellemkommende Relativsætninger. Det er vistnok samme Adjectiv som glsvensk og glnorsk *hæfr*, *hæfer*, endnu i svenske og norske Dialekter *hæv*, dygtig, ogsaa udmærket ... Af **hūfan** er **runm** afhængigt; Udtrykket betegner en Sten 'som paa en fortreffelig Maade er udstyret med Runer' ... Jeg formoder, at **hufan** har været udtalt *hófan*, og at denne Form er opstaaet af *hæfan* ved Indflydelse af *f* paa den foregaaende Vokal; jfr **uftir** 'efter', hvor *æ* ved Indflydelse af de følgende Lyd er blevet til *ø*, paa Gotland *y*. Efter Formen kunde det vistnok ligge nærmere, at forbinde **hufan** med det oldn. i Sammensætninger forekommende *hófr* 'som kan træffe eller træffes'; men *stæin rúnum hófan* 'en Sten træffende med Hensyn til Runer' eller 'en Sten, hvis Runers Mening kan rammes' vilde være et kunstlet Udtryk. — **þm** forkortet, skrevet for **þim** d.e. *þæim* i Betydning af *þæim* er. Slutningen **rapa kan** = *ráða kann* har Stephens forstaaet ... Hele Indskriften gjengiver jeg phonetisk saaledes:

<i>Qrtr lét rétta</i>	A 2 1
<i>stæin oft Qssur,</i>	A 3
<i>æinn eR átti</i>	A (Allitt. 1 + 3)
<i>Æika alla,</i>	A (Allitt. 1 + 3)
<i>en er æinni á</i>	B
<i>allir gátu,</i>	A 1
<i>rúnum hófan</i>	A 1
<i>þæim ráða kann.</i>	B »

Bugge slutar med att konstatera, att »Indskriften danner en fuldstændig Strophe. Denne er bygget saaledes, at Hovedsætningen, der begynder med første Par Verslinjer, først er afsluttet med sidste Linjepar, medens de to mellemste Linjepar udtrykke mellemskudte Relativsætninger.»

Erland Hjærne (*Rod och runor*, 1947, s. 78) har, i likhet med Stephens och Bugge, fäst sig vid de »förkortningar», som synas föreligga i inskriften. Hjærne ansluter sig till Bugges tolkning av inskriftens slutord: »På Ekeby-stenen i Torstuna, där man bl. a. finner förkortningar som **rta**, **rétta**; **runm**, **rúnum**; **þm**, **þæim**, synes ristaren själv ha antytt sitt syfte att försvåra tolkningen, då han i inskriftens slutord betecknar stenen som *rúnum hófan/þæim rapa kann*, 'förträfflig genom runor för den, som kan tyda dem'.»

Redan av Stephens' och Bugges tolkningsförsök torde det ha framgått, att inskriftens tolkning bereder oöverstigliga svårigheter. Detta beror emellertid endast delvis på att ristningen är skadad. Huvudorsaken är, att ristaren icke helt har behärskat konsten att skriva runor. Endast i några få runföljder tycker man sig skönja någon mening. På grund av ristningens art och tillstånd är varje rekonstruktionsförsök dömt att misslyckas.